

*Janina Florczykiewicz*¹

TEORETYCZNE I EMPIRYCZNE PRZESŁANKI ZASTOSOWANIA ARTETERAPII W RESOCJALIZACJI PENITENCJARNEJ

Streszczenie

Analiza współczesnej literatury z zakresu więziennictwa pokazuje, że sztuka może być cennym narzędziem w resocjalizacji. Daje możliwość kreatywności, poznania i twórczego wyrażenia siebie oraz wyrażenia doświadczeń, które nie dają się wyrazić słowami. Czynnikiem leczącym w arteterapii jest proces twórczy. Korzystne efekty arteterapii mieszczą się w czterech kategoriach właściwości: terapeutycznych, edukacyjnych, społecznych (związanych z jakością stosunków więziennych) i związanych z rozwojem osobistym. W artykule podjęto dyskusję nad zastosowaniem programów arteterapeutycznych w resocjalizacji penitencjarnej. Omówiono prawne i pedagogiczne aspekty resocjalizacji penitencjarnej, wskazując w niej miejsce dla arteterapii, przedstawiono przesłanki teoretyczne i empiryczne dla jej zastosowania oraz przedstawiono refleksje nad wdrożeniem programów arteterapeutycznych w resocjalizacji penitencjarnej. Artykuł stanowi głos w dyskusji nad kierunkiem rozwoju współczesnej resocjalizacji penitencjarnej.

Słowa kluczowe: arteterapia, więzienie, resocjalizacja penitencjarna, arteterapia w więzieniu, metody resocjalizacji, edukacja sztuką

---

¹Dr hab. prof. UP-H w Siedlcach Janina Florczykiewicz jest kierownikiem Pracowni Edukacji i Teorii Sztuki w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Pedagogiczno-Humanistycznego w Siedlcach. Adres e-mail: janina.florczykiewicz@uph.edu.pl

Theoretical and empirical premises for the application of art therapy in correctional treatment

Abstract

The analysis of today's scientific writings on prisons shows that art may turn out to be an invaluable treatment tool. Art therapy opens the way for creativity, cognition, artistic self-expression and is a means to tell about experiences which cannot be couched in words. Art therapy is based on the creative process as a healing factor. Positive effects of art therapy can be split into four categories: therapeutic, educational, social (understood in terms of the quality of prison relations) and those related to personal development. The paper intends to discuss the use of art therapy programs in correctional treatment. It outlines the legal and pedagogical aspects of such treatment, suggests the possible role of art therapy in the endeavor, and discusses theoretical and empirical premises for its application. In addition, it reflects on art therapy programs already implemented within the framework of correctional treatment. This is another voice in the debate on possible future directions to be taken by today's correctional treatment.

Keywords: art therapy, prison, correctional treatment, art therapy in prison, method of resocialization, education by art

Podstawy prawne resocjalizacji penitencjarnej

Resocjalizacja penitencjarna obejmuje oddziaływania adresowane do skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, których celem jest uzyskanie korzystnych zmian w ich osobowości, tj. takich, które umożliwią im poprawne funkcjonowanie społeczne i uchronią od recydywy (Machel 2010). Jest środkiem prewencji indywidualnej (Machel 2010) realizowanej na mocy unormowań prawnych zawartych w kodeksie karnym wykonawczym, obowiązek jej realizacji wynika m.in. z zapisu art. 67 § 1 k.k.w. określającego cele kary pozbawienia wolności.

Wskazany przez ustawodawcę środkiem realizacji celów kary pozbawienia wolności jest zindywidualizowany program oddziaływania na skazanych, w którym zaleca się uwzględnić „prace, zwłaszcza sprzyjająca zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne” (art. 67 § 2, 3 k.k.w.), a w przypadku oddziaływań w ramach systemu programowanego oddziaływania „inne przedsięwzięcia niezbędne dla przygotowania skazanych do powrotu do społeczeństwa” (art. 95 § 2 k.k.w.).

Resocjalizacja jest traktowana jako uprawnienie skazanego², o czym świadczy wymóg wyrażenia przez niego zgody na współdziałanie w opracowaniu projektu indywidualnego programu i jego realizację (art. 95 § 1 k.k.w.).

Zasada resocjalizacji jest wpisana w system penitencjarny (Hołda, Hołda, 2006). Mieści się w założeniach systemu programowanego oddziaływania³, aczkolwiek skazani odbywający karę w systemie zwykłym również podlegają oddziaływaniom o charakterze resocjalizacyjnym z uwagi na umożliwienie im korzystania „z dostępnego w zakładzie karnym zatrudnienia, nauczania oraz zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych” (art. 98 k.k.w.).

Pedagogiczne aspekty resocjalizacji penitencjarnej

Ustawodawca nie określa metod oddziaływania penitencjarnego (Szczepaniak 2013), co umożliwia wychowawcom ich dowolny dobór — zgodnie z wiedzą pedagogiczną. Pedagogika resocjalizacyjna bazuje na metodach i procedurach wypracowanych na gruncie pedagogiki i psychoterapii (Pytko 2008). Jako najbardziej skuteczne w resocjalizacji wskazuje się techniki behawioralne, kognitywno-behawioralne treningi kompetencji (zręczności społecznych), programy edukacyjne oraz terapie z udziałem rodzin albo osób znaczących (Pytko 2008; Pospiszyl 1998).

Dobór właściwych metod jest gwarantem efektywności wychowania resocjalizacyjnego. Powinny one uwzględniać potrzeby wychowanka (skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności), a jednocześnie zapewniać realizację przyjętych celów resocjalizacji. Należy tu wyróżnić dwa rodzaje potrzeb: wychowawcze i odnoszące się do organizacji sytuacji wychowawczej. Pierwsze, powstałe na podłożu deficytów socjalizacyjnych jednostki, powinny być bezpośrednio powiązane z celami resocjalizacji. Z kolei potrzeby w zakresie organizacji sytuacji wychowawczej są podyktowane specyfiką środowiska więziennego, a w szczególności:

---

²Nie dotyczy to młodocianych, którzy obligatoryjnie są kierowani do systemu programowanego oddziaływania (art. 95 § 1 k.k.w.).

³W treściach art. 67 odnoszącego się do celów kary pozbawienia wolności i art. 95 określającego zasady systemu programowanego oddziaływania nie pojawia się bezpośrednie odniesienie do terminu „resocjalizacja” — jest on za to przywoływany w innych miejscach kodeksu (art. 76 § 1, art. 38 § 2, art. 86 k.k.w.).

charakterem relacji między skazanymi, ich postawami negującymi resocjalizację, podejrzliwością i nieufnością wobec personelu penitencjarnego⁴. Szczególnie ważne jest zapewnienie psychicznego bezpieczeństwa uczestnikom oddziaływań wychowawczych, respektowanie ich podmiotowości oraz niedyrektywność proponowanych aktywności.

Przyjmowany współcześnie w praktyce penitencjarnej cel końcowy resocjalizacji zakładający uzyskanie jurydycznej poprawy skazanego jest tożsamy z celem kary pozbawienia wolności⁵. Poprawa jurydyczna mierzona brakiem powrotności do przestępstwa mieści się w kategoriach celu minimum (Machel 2003), formułowanego zgodnie z zasadą zabezpieczenia dobra społecznego.

Koncentracja na prewencji powoduje rozmiękanie się celów oddziaływań penitencjarnych z postulatami pedagogiki resocjalizacyjnej. Założenia aksjologiczne, teleologiczne i metodyczne wypracowane na jej gruncie, a wyrosłe na bazie myśli humanistycznej obejmują uwzględnienie w wychowaniu resocjalizującym zasad podmiotowości i humanizmu. Respektując te założenia, współcześnie neguje się model wychowania zakładający korygowanie, urabianie wychowanka według przyjętego ideału wychowawczego, postulując dążenie do uaktywniania w wychowanku jego potencjału, podmiotowych sił inicjujących jego rozwój. Tak rozumiane wychowanie resocjalizacyjne mieści się w obszarze autoresocjalizacji⁶.

Idea respektowania podmiotowości wychowanka znalazła odzwierciedlenie w zapisach kodeksu karnego wykonawczego, wyznaczających zasadę uzyskania zgody skazanego na objęcie go resocjalizacją, z zastrzeżeniem wyłączenia z tej zasady młodocianych⁷.

---

⁴Nieufność wobec personelu penitencjarnego (werbalizowana wprost przez skazanych i obserwowalna w zachowaniach) oraz podejrzenie, że ujawnione w zajęciach informacje mogą być wykorzystane przeciwko ich uczestnikom, były ujawniane przez osadzonych we wszystkich programach arteterapeutycznych realizowanych w zakładach karnych przez autorkę w latach 2011–2014.

⁵„Wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa” (art. 67 § 1 k.k.w., 1997).

⁶Idea autoresocjalizacji wyrażona została już w koncepcji wektorów osobowości sformułowanej przez C. Czapówa.

⁷„W systemie programowanego oddziaływania odbywają karę skazani młodociani, a także skazani dorośli, którzy po przedstawieniu im projektu programu oddziaływania wyrażają zgodę na współdziałanie w jego opracowaniu i wykonaniu.” (art 95 § 1; kkw, 1997).

Cele resocjalizacji penitencjarnej uwzględniające stanowisko humanistyczne plasują się w kategorii celów maksimum ukierunkowanych na dobro resocjalizowanej jednostki (Machel 2003). Zakłada się w nich przebudowę moralną, dążenie do „przeorganizowania” dysfunkcyjnych systemów osobowości — w zależności od przyjętych założeń teoretycznych będą to systemy wartości, postaw, poznawczych reprezentacji rzeczywistości itd. Powiązane z nimi oddziaływania resocjalizacyjne powinny zatem w pierwszym rzędzie cechować orientacja na rozwój wychowanka, rozumiana jako wsparcie resocjalizowanej jednostki w obszarach objętych deficytami (poznawczymi, emocjonalnymi, społecznymi) oraz niedyrektywność. Konkretyzowane na bazie tych założeń oddziaływania wpisują się w preferowany współcześnie model resocjalizacji inkluzyjnej (Pytka 2013), oparty na idei otwarcia na potrzeby resocjalizowanej jednostki i wsparcia w obszarach dysfunkcyjnych.

Teoretyczne i empiryczne przesłanki zastosowania arteterapii w oddziaływaniach penitencjarnych

Wskazane powyżej oczekiwane cechy interwencji pedagogicznej charakteryzują oddziaływanie arteterapeutyczne. „Arteterapia zajmuje się leczeniem przez wartości artystyczno-estetyczne, które są środkiem i zarazem sposobem stymulacji i komunikacji, niezbędnej w kształtowaniu pozytywnych relacji jednostki z samym sobą i ze społeczeństwem” (Rudowski 2013: 54). Jej istotą jest wykorzystanie właściwości sztuki — przynależnych jej środków wyrazu i uruchamianych w jej przestrzeni procesów we wspieraniu rozwoju i/lub łagodzeniu skutków jego zaburzeń (por. Józefowski 2012).

W arteterapii rozwinęły się dwa odrębne nurty ukierunkowane na odmienne cele — kliniczny zorientowany na eliminowanie lub łagodzenie skutków zaburzeń, oferujący arteterapię osobom chorym psychicznie oraz edukacyjny, ukierunkowany na wspomaganie rozwoju podmiotowego oraz wsparcie osób doświadczających okresowych kryzysów, pozostających w tzw. normie psychicznej (Józefowski 2012).

Specyficzną cechą arteterapii, odróżniającą ją od innych form, w tym psychoterapii, jest wykorzystywanie niewerbalnych kanałów komunikowania. Przekaz budowany jest w oparciu o symbole (działania symboliczne) tworzone na bazie środków wyrazu przynależnych do dyscypliny

sztuki powiązanej z daną formą arteterapii. Umożliwiają one wyrażenie treści trudnych, nieznajdujących odpowiedników w systemie werbalnym (treści, których nie da się przekazać słowami), a także tych w niskim stopniu uświadamianych czy rozumianych przez jednostkę.

Właściwości ekspresyjne decydują o wykorzystaniu działania arteterapeutycznego w pracy z osobami mającymi trudności w werbalizacji doświadczanych przeżyć. Źródłem tych trudności można upatrywać w kilku czynnikach, m.in. w obniżonym poziomie poznawczym, traumatycznym charakterze doświadczeń, sprzeczności przeżyć (treści) z normami, działaniu mechanizmów obronnych, negatywnym oddziaływaniu choroby na procesy poznawcze, zautomatyzowanych sposobach myślenia i reagowania (skłonnościach do generalizacji), zafałszowaniach poznawczych. Trudności w werbalizacji treści doświadczeń powstające na różnym podłożu są charakterystyczne dla populacji więźniów (Riches 1994; Bartol, Bartol 2011; Singer 2010).

Działania arteterapeutyczne stwarza możliwość bezpiecznego wyrażenia wewnętrznych treści, uczuć, konfliktów (Day, Onorato 1989; Ferszt i in. 2004; Florczykiewicz 2013; Gussak 2009; Liebmann 1994; McCourt 1994). Wypowiedź artystyczna w formie obrazu, rysunku, wiersza, inscenizacji koduje właściwe treści w symbolach (działaniach symbolicznych), co sprawia, że są one dostępne jedynie ich twórcom. Więźniowie doświadczają obaw przed krytyką, niezrozumieniem, kpina, które generują lęk przed „odkryciem się”. Jest on potęgowany przez sytuację uwięzienia i relacje między współwięźniami. Zasady więzienne tworzone w oparciu o wartości podkulturowe blokują możliwość wyrażenia problemów, z którymi zmagają się poszczególni osadzeni. Przyznanie się do nich jest uznawane za oznakę słabości, ponadto ujawnione informacje osobiste często są wykorzystywane przez innych współwięźniów jako środek nacisku i manipulacji.

Kolejną wartością działania arteterapeutycznego jest jego korzystny wpływ na rozwój poznawczy (Pike 2013; Rudowski 2013). Wyrażenie treści doświadczenia poprzez obraz, metaforę czy symbol (działanie symboliczne) wymaga wcześniejszego ich ustrukturyzowania (Rudowski 2007, 2013), pozwalając na jego pełniejsze zrozumienie — dowodów korzystnego wpływu działań arteterapeutycznych na zwiększenie kompetencji poznawczych w zakresie rozumienia i interpretowania bodźców dostarczyły badania Janiny Florczykiewicz (2011/2013), w których otrzymano wzrost poczucia koherencji i poczucia zrozumiałości (elementu składowego po-

uczucia koherencji) po programie arteterapeutycznym. Ze strukturyzowaniem doświadczeń należy wiązać efekty w postaci: uświadomienia (identyfikacji) własnych przeżyć, uczuć (Teasdale 1995) i emocji towarzyszących zachowaniom (Williams, Taylor 2004), opanowania destrukcyjnych myśli i uczuć wywołanych urazami i traumatycznymi doświadczeniami z przeszłości (Merriam 1998, Williams, Taylor 2004), podtrzymania tożsamości społecznej (Hall 1997), zwiększenia umiejętności rozwiązywania konfliktów (Dunphy 1999). W badaniach jakościowych prowadzonych wśród uwięzionych kobiet — ofiar przemocy domowej wykazano, że działania arteterapeutyczne przyczyniły się do identyfikacji problemów i relacji utrudniających ich rozwój osobisty dzięki uświadomieniu (odkryciu) automatycznych wzorów relacji powiązanych ze schematycznymi sposobami reagowania, odpowiedzialnych za zafałszowania w obrazie siebie (Williams, Taylor 2004).

Ważnym efektem arteterapii powiązanych ze zmianami w strukturach poznawczych jest poszerzenie samowiedzy, czego wyrazem jest podniesienie samooceny i poczucia własnej wartości (Riches 1994). W badaniach empirycznych wykazano korzystny wpływ arteterapii na zmiany w zakresie samooceny (Ferszt i in. 2004; Florczykiewicz 2011/2013⁸; Harrington 1997), wzrost poczucia własnej wartości (Dunphy 1999), będącego komponentem samooceny oraz poszerzenie wiedzy o sobie (Ferszt i in. 2004).

Poszerzenie wiedzy wpływa na zmiany postaw i wartości (Rudowski 2007, 2013). W badaniach Florczykiewicz (2011/2013) odnotowano korzystne zmiany w hierarchii wartości u recydywistów penitencjarnych biorących udział w programie arteterapeutycznym oraz uzyskano zmiany ich postaw wobec resocjalizacji.

Arteterapię można też rozpatrywać przez pryzmat efektów o charakterze hedonistycznym, co w warunkach więziennych wiąże się z poprawą nastroju i radzeniem sobie z sytuacją uwięzienia. Znaczna część populacji osadzonych cierpi na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne, toteż oferowana im arteterapia realizuje cele ukierunkowane na sferę emocjonalną, związane z relaksacją, poprawianiem nastroju. Arteterapia wpływa na poprawę funkcjonowania więźniów (Harrington 1997; Dunphy 1999; Florczykiewicz 2011/2013), łagodzi stres powodowany deprawacją więzienną (Hall 1997; Merriam 1998; Riches 1994; Singer 2010), prowadzi do podniesienia poziomu dobrostanu psychicznego (Florczykiewicz

---

⁸Badaniami objęto recydywistów penitencjarnych.

2011/2013) oraz przyczynia się do poprawy kontaktów z rodziną (Dunphy 1999). Dowiedziono korzystnego wpływu działania arteterapeutycznego na podwyższenie nastroju (Gussak 2009) oraz poczucia kontroli u uwięzionych kobiet i mężczyzn cierpiących na depresję (Gussak 2009), a także u mężczyzn o zdiagnozowanych zaburzeniach osi I — dystymii lub chorobie afektywnej dwubiegunowej typu maniakalnego (Gussak 2007). Stwierdzono również korzystny wpływ arteterapii na zmniejszenie objawów traumy i cierpienia psychicznego u kobiet (Ferszt i in. 2004; Singer 2010).

Istotną z humanistycznego punktu widzenia właściwością arteterapii jest umożliwienie jednostce samorealizacji, co wiąże się z zaspokojeniem potrzeby kreatywności i rozwoju osobistego (Clements 2004). Odczucie własnych kompetencji mające źródło w kreacji artystycznej (tworzeniu obrazu, utworu literackiego czy muzycznego) prowadzi do przeżywania dumy. Jednostka uświadamia sobie własną wartość, odczuwa potencjał, doświadcza pełni swojej osobowości — samorealizuje się. Gratyfikacja mająca źródło w tych odczuciach, połączona z aprobatą społeczną jest istotnym resocjalizacyjnie czynnikiem — konkurencyjnym dla gratyfikacji odczuwanej w związku z zachowaniami naruszającymi normy (Rudowski 2013)⁹. Wśród korzystnych efektów arteterapii w zakresie samorealizacji wymienia się wzrost poczucia kompetencji i tendencji do pozytywnego myślenia o sobie (Ferszt i in. 2004) oraz doświadczanie poczucia spełnienia (Ezell, Levy 2003).

Refleksje nad wdrożeniem programów arteterapeutycznych w praktyce penitencjarnej

Nasilenie problemów psychicznych u więźniów będące następstwem zaburzeń, deficytów i negatywnego oddziaływania izolacji więziennej wskazuje na obszary koniecznego ich wsparcia. Arteterapia z uwagi na jej zalety wydaje się być adekwatną jego formą, co zresztą znajduje potwierdzenie w badaniach.

---

⁹ Pogląd o konkurencyjności gratyfikacji powstały na bazie behawioryzmu prezentowany przez C. Czapówa został przeniesiony na grunt koncepcji resocjalizacji przez arteterapię rozwijanej przez T. Rudowskiego.

Arteterapia kliniczna wpisuje się w cele przypisane oddziałom terapeutycznym funkcjonującym w zakładach karnych, jednak realne szanse na jej faktyczną realizację są nikłe. W Polsce, gdzie zawód arteterapeuty nie posiada prawnego uregulowania tak jak w Wielkiej Brytanii czy Stanach Zjednoczonych, w oddziałach terapeutycznych zatrudnia się jedynie terapeutów zajęciowych, którzy nie posiadają kompetencji w zakresie prowadzenia arteterapii.

Znacznie większe szanse implementacji ma arteterapia zorientowana edukacyjnie, oparta na humanistycznym założeniu o istnieniu w każdym człowieku potencjału do zmiany siebie, nawiązującym do idei auto-resocjalizacji. Czynnikiemami oczekiwanej zmiany są: proces twórczy uruchamiany w kreacji artystycznej oraz jej terapeutyczne właściwości (ekspresyjne, katartyczne). Działania te lokują się więc w obszarze edukacji sztuką (Florczykiewicz, Józefowski 2016), a nie psychoterapii, jak ma to miejsce w arteterapii klinicznej. Rolą arteterapeuty jest opracowanie koncepcji zajęć realizujących etapowe cele resocjalizacyjne, ich realizacja i ewaluacja. Do prowadzenia tak rozumianej arteterapii wymagane są kompetencje pedagogiczne i artystyczne w określonej dyscyplinie sztuki — kompetencje pedagogiczne posiada dzisiaj znaczna część wychowawców, z kolei pozostałe mogą być uzupełnione w ramach studiów podyplomowych¹⁰.

Większą przeszkodą niż ograniczenia formalno-prawne są czynniki osobowe warunkujące styl pracy wychowawcy: gotowość do podnoszenia kwalifikacji wychowawczych, otwartość na zmiany metod wychowania i skłonność do podejmowania pedagogicznych wyzwań. Organizacja programu arteterapeutycznego wymaga dużego zaangażowania (diagnoza, opracowanie programu i jego realizacja, zdobycie środków na materiały) i determinacji w przeciwstawianiu się trudnościom organizacyjnym wynikającym z procedur obowiązujących w zakładzie karnym. Należy dodać, że założenia zajęć arteterapeutycznych osadzone w humanistycznym modelu resocjalizacji nie zawsze są dobrze oceniane przez kadrę penitencjarną, która zarzuca im nadmierną dbałość o potrzeby więźniów. Na te problemy nakładają się trudności wy-

---

¹⁰ W ostatnich latach na kierunkach pedagogicznych i artystycznych pojawiły się specjalności „arteterapia”, ponadto na kilku uczelniach realizowane są studia podyplomowe w tym zakresie.

nikające z niechęci i nieufności samych osadzonych wobec wychowawców¹¹.

Wskazane trudności z pewnością są jedną z przyczyn incydentalnej realizacji arteterapeutycznych programów resocjalizacyjnych w zakładach karnych. Zazwyczaj jest ona częścią badań naukowych lub zajęć edukacyjnych realizowanych przez podmioty zewnętrzne, a już z pewnością nie można powiedzieć, że stanowi element opracowanej i realizowanej w konkretnej placówce strategii resocjalizacyjnej.

Doświadczenia związane z więzienną praktyką arteterapeutyczną w innych krajach pokazują, że najczęściej wykorzystywaną formą jest arteterapia oparta na sztukach wizualnych. Jej atrakcyjność wynika z przebiegu procesu kreacji wizualnej i specyfiki stosowanych w niej środków wyrazu. Kreacja wizualna jest dopasowana do potrzeb w zakresie bezpiecznego wyrażenia myśli i przeżyć. Jednocześnie wysoki potencjał naracyjny obrazu pozwala na wyrażenie zróżnicowanych treści, a towarzyszące im refleksje umożliwiają pogłębione poznanie siebie. Kolejną zaletą jest niski stopień ekspozycji społecznej, który w terapii przez sztuki wizualne ograniczony jest jedynie do ekspozowania pracy lub wypowiedzi na forum grupy. Zapewnia to intymność i dyskrecję oraz stwarza warunki sprzyjające wewnętrznemu dialogowi.

Podsumowanie

Przedstawione poglądy i ustalenia empiryczne ukazują resocjalizacyjny wymiar arteterapii. Należy wiązać go z dwoma rodzajami efektów: 1) terapeutycznym, odwołującym się do katartycznego oddziaływania sztuki oraz 2) edukacyjnym, związanym z rozwojem jednostki.

Arteterapia daje możliwość realizacji etapowych celów resocjalizacji, obejmujących przebudowę wadliwych struktur osobowości odpowiedzialnych za podejmowanie zachowań przestępczych. Kluczowe są tu dążenia do przebudowy systemu wartości i norm. Sprzyjają im identyfikacja i eliminowanie fałszywych przekonań prowadzących do błędnego obrazu świata społecznego i siebie, kształtowanie wartości moralnych oraz podnoszenie kompetencji poznawczych i emocjonalnych.

---

¹¹ Pogląd ten sformułowano na podstawie obserwacji autorki, która realizowała programy arteterapeutyczne w zakładach karnych.

Oprócz korzyści resocjalizacyjnych nie sposób również pominąć rezultatów w zakresie porządku i poprawy bezpieczeństwa w zakładzie karnym. Poprawa relacji z personelem i współwięźniami, zmniejszenie liczby kar nakładanych na osadzonych świadczy o zaistnieniu zmian, które są namacalnym świadectwem korzystnego — terapeutycznego i edukacyjnego — oddziaływania arteterapii w warunkach więziennych.

Kolejną przesłanką do zaliczenia arteterapii w poczet istotnych metod resocjalizacji penitencjarnej są doniesienia badawcze o zmniejszeniu się odsetka recydywy u osób poddanych działaniom arteterapeutycznym (Gendreau, Little, Goggin 1996; Cleveland 2000; Ezell, Levy 2003), co wpisuje się w ideę prewencji rekomendowaną w prawnym podejściu do resocjalizacji.

Bibliografia

- Bartol, Curt R., Anne M. Bartol (2011) *Criminal Behavior: A Psychological Approach*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Clements, Paul (2004) *The rehabilitative role of arts education in prison: Accommodation or enlightenment?* „International Journal of Art Design Education” 23(2): 169–178.
- Cleveland, William (2000) *Art in Other Places: Artists at Work in America's Community and Social Institutions*. Westport: Praeger Publishers.
- Day, Elizabeth S., Gregory T. Onorato (1989) *Making art in jail*. [w:] Harriet Wadeson, Jean Durkin, Dorine Perach, red., *Advances in art therapy*. New York: Wiley, s. 126–158.
- Dunphy, Kim (1999) *A creative arts performance program for incarcerated women: The arts of transforming shame*. „The Arts in Psychotherapy” 26(1): 35–43.
- Ezell, Mark, Michelle Levy (2003) *An evaluation of an arts program for incarcerated juvenile offenders*. „Journal of Correctional Education” 54(3): 108–14.
- Ferszt, Ginette G., Pamela M. Hayes, Susanne DeFedele, Linda Horn (2004) *Art Therapy with Incarcerated Women Who Have Experienced the Death of a Loved One*. „Art Therapy” 21(4): 191–199.
- Florczykiewicz, Janina (2011/2013) *Terapia przez kreację plastyczną w resocjalizacji recydywistów penitencjarnych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Florczykiewicz, Janina, Eugeniusz Józefowski (2016) *Edukacja sztuką jako kategoria współczesnej pedagogiki*. [w:] Sławomir Sztobryn, Krzysztof Kamiń-

- ski, red., *Centralne kategorie współczesnej i historycznej pedagogiki*, t. III, seria „Rzeczywistość edukacyjna”. Łódź: WN TPF „Chowanna”, [w druku].
- Gendreau, Paul, Tracy Little, Claire Goggin (1996) *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!* „Criminology” 34(4): 575–595.
- Gussak, David (2007) *The Effectiveness of Art Therapy in Reducing Depression in Prison*. „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 51, 4: 444–460.
- Gussak, David (2009) *Comparing the effectiveness of art therapy on depression and locus of control of male and female inmates*. „The Arts in Psychotherapy” 36: 202–207.
- Hall, Nancy (1997) *Creativity & incarceration: The purpose of art in a prison culture*. [w:] David Gussak, Evelyn Virshup, red., *Drawing time: Art therapy in prisons and other correctional settings*, Chicago: Magnolia Street Publishers, s. 25–41.
- Harrington C. Lee (1997) *Time to Piddle: Death Row Incarceration. Craftwork and the Meaning of Time*. „The Journal of Arts Management, Law and Society” 27(1): 51–71.
- Hołda, Joanna, Zbigniew Hołda (2006) *Prawo karne wykonawcze*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer Business.
- Józefowski, Eugeniusz, (2012) *Arteterapia w sztuce i edukacji*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Liebmann, Marian (1994) *Art Therapy with Offenders*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Machel, Henryk (2003) *Wieżenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche.
- Machel, Henryk (2010) *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*. „Resocjalizacja Polska” 1: 174–192.
- McCourt, Eileen (1994) *Building up to a sunset*. [w:] Marian Liebmann, red., *Art therapy with offenders*. London: Jessica Kingsley, s. 39–57.
- Merriam, Beth (1998) *To find a voice: Art therapy in a women’s prison*. „Women & Therapy” 21(1): 157–171.
- Pike, Amanda Alders (2013) *The Effect of Art Therapy on Cognitive Performance among Ethnically Diverse Older Adults*. „Art Therapy” 30(4): 159–168.
- Pytko, Lesław (2008) *Rozkwit pedagogiki resocjalizacyjnej w Polsce*. „Opieka — Wychowanie — Terapia” 3–4: 2345–2349.
- Pytko, Lesław (2013) *Wolność, dobrowolność i bezpieczeństwo*. [w:] Paweł Szczepaniak, red., *Polski system penitencjarny: Ujęcie integralno-kulturowe* (Dodatek do Forum Penitencjarnego). Warszawa: Wyd. Forum Penitencjarne, s. 23–32.

- Pospiszył, Kazimierz (1998) *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa: Wydawnictwo „Żak”.
- Riches, Colin (1994) *The hidden therapy of a prison art education programme*. [w:] Marian Liebmann, red., *Art therapy with offenders*. London: Jessica Kingsley, s. 77–101.
- Rudowski, Tomasz (2007). *Arteterapia — inspiracje i wartości*. Warszawa: IPSiR UW.
- Rudowski, Tomasz (2013) *Edukacja i terapia przez sztukę: Arteterapia w świetle teorii doznań transakcyjnych*. Warszawa: Eneteia.
- Singer, Jennie K. (2010) *Creativity in Confinement*. [w:] David H. Cropley, Cropley, Arthur J. Cropley, James C. Kaufman, Mark A. Runco, red., *The Dark Side of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 177–203.
- Szczepaniak, Paweł (2013) *Pedagogika penitencjarna a kara pozbawienia wolności — wybrane zagadnienia metodyki oddziaływania penitencjarnego*. [w:] Paweł Szczepaniak, red., *Polski system penitencjarny: Ujęcie integralno-kulturowe* (Dodatek do Forum Penitencjarnego). Warszawa: Wyd. Forum Penitencjarne, s. 173–185.
- Teasdale, Colin (1995) *Creating change: Art therapy as part of a treatment service to counter criminality*. „Prison Service Journal” 99: 6–12.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557 z późn. zm.).
- Williams, Rachel, Janette Y. Taylor (2004) *Narrative Art and Incarcerated Abused Women*. „Art Education” 57(2): 46–52.